

CMENTARZ GRODZISKI

mały przewodnik biograficzno-historyczny

CZĘŚĆ I

listopad 2008

Z dziejów cmentarza

Cmentarz parafialny, założony poza miastem w miejsce zlikwidowanego cmentarza przykościelnego, poświęcony został 27 września 1819 roku przez proboszcza parafii grodziskiej, ks. Klemensa Szaniawskiego. Cmentarz zlokalizowany „w polu”, między drogami prowadzącymi do Radoń i Putki, zajmował niewielki obszar, z którego już w roku powstania wydzielono miejsce dla innowierców. Otoczony parkanem z żerdzi wspartych na dębowych słupach, w roku 1866 został okopany i obsadzony drzewami i roślinnością, zaś ogrodzenie uzupełniono o bramę i furtę z żelaza.

W roku 1897 nekropolia była powiększona i powtórnie ogrodzona. Po raz drugi teren cmentarny rozszerzony został w roku 1913 przez ks. Mikołaja Bojanka, jednak budowę płotu okalającego przyłączoną ziemię wstrzymał wybuch wojny. Ogrodzenie uległo zniszczeniu, a na cmentarzu wojska

rosyjskie usytuowały punkt artyleryjski. W roku 1915 miasto zajęli Niemcy, którzy wytyczyli miejsce pochówku dla swoich poległych żołnierzy i oznaczyli je betonowymi słupami. Po odzyskaniu niepodległości wyodrębniona część znalazła się w granicach cmentarza.

Dzieło przerwane przez wojnę dokończył ks. Bojanek w latach 1924-1925, nie tylko powiększając obszar cmentarza, ale również wznowiając budowę muru. W trudzie grodzienia cmentarza udział brali parafianie, o czym świadczą przytwierdzone do kolejnych segmentów wznoszonej budowli tabliczki z informacją o ofiarodawcach. Fundusze przekazywali robotnicy grodziskich fabryk, bractwa religijne, koła młodzieżowe, cechy rzemieślnicze, ministranci, harcerze, okoliczne wsie, a także osoby prywatne i całe rodziny. Podjętej akcji społecznej towarzyszyło wydanie okoliczno-

ściowego znaczka. Dochód uzyskany z jego sprzedaży przeznaczono na realizację kosztownej inwestycji, którą chlubić mogły się jedynie zamożniejsze miasta.

W roku 1927 ponownie wydzielono plac przeznaczony na użytek innych wyznań, gdzie chowano wiernych prawosławnych, ewangelickich czy mariawitów. O obecności zmarłych nie należących do Kościoła Rzymskokatolickiego zawiadamiał pomnik wykonany z kamieni polnych zwieńczony żelaznym krzyżykiem prawosławnym.

Po upływie blisko 190 lat od daty założenia, cmentarz parafialny w Grodzisku pozostaje nie tylko otaczanym życzliwą troską i należnym szacunkiem miejscem pochówku zmarłych, ale także niezastąpionym świadkiem historii, w końcu – nieocenionym źródłem pamięci o przeszłości i fundamentem lokalnej tożsamości. Cmentarna ziemia kryje groby uczestników narodowych powstań i walk niepodległościowych, członków konspiracji z okresu zaborów i okupacji, żołnierzy poległych

w obronie ojczyzny na frontach dwu wojen światowych i w czasie zmagania z bolszewizmem, ofiar nieprzyjacielskiej agresji, uciekinierów ze zniszczonej w powstaniu Warszawy, którzy w Grodzisku znaleźli schronienie. Spoczywają tu ludzie znani, zasłużeni dla miasta i kraju, społecznicy, artyści, lekarze, przedsiębiorcy, duchowni, nauczyciele oraz bezimienni, żyjący przed nami, a często pośród nas – mieszkańcy tutejszych okolic. Nie brakuje na cmentarzu grobów i pomników zabytkowych, cennych ze względu na wiek, użyty materiał czy artyzm wykonania, które winny stać się przedmiotem szczególnej uwagi. Opieki domagają się także oceniające nekropolię wiekowe drzewa, mur cmentarny i inne znajdujące się na obszarze cmentarza obiekty historyczne. „Gdy gaśnie pamięć ludzka, dalej mówią kamienie” – powiedział ks. kard. Stefan Wyszyński. Troska o groby jest zatem troską o zachowanie pamięci. Każdy człowiek zasługuje na pamięć, każda mogiła na ocalenie.

Łukasz Nowacki

JAN WOLFRAM
UR. 1816
ZM. 1878

Jan Wolfram

(1816-1878)

burmistrz w okresie przed wybuchem
i w czasie powstania styczniowego.

Po pełnieniu swego urzędu, udzielał pomocy powstańcom,
za co został zesłany na Syberię. Powrócił
z wygnania po dziewięciu latach.

W odwiecie za patriotyczną postawę
mieszczan Grodzisk po stłumieniu
powstania został pozbawiony praw miejskich
i zdegradowany do rangi osady.

1

S. P.
MICHAŁ
BOJAŃSKI
DOKTOR
ZAŁOŻYCIEL ZAKŁADU
LECZNICZEGO w GRODZISKU
ZMARŁ D. 8 SIERPNIA 1894 R.
MAJĄC LAT 54.
POZOSTAŁA ŻONA I DZIECI PROSZĄ
O WESTCHNIENIE DO B.O.C.A.

S. P.
MICHAŁ
BOJAŃSKI
DOKTOR
ZAŁOŻYCIEL ZAKŁADU
LECZNICZEGO w GRODZISKU
ZMARŁ D. 8 SIERPNIA 1894 R.
MAJĄC LAT 54.
POZOSTAŁA ŻONA I DZIECI PROSZĄ
O WESTCHNIENIE DO B.O.C.A.

S. P.
Z CHMIELEWSKICH
SEWERYNA BOJAŃSKA
ZM. 1894
W WOSK LAT 52
DZIEDZICZKA

Michał Bojański

(1840-1894)

lekarz, autor publikacji medycznych.

W roku 1884 założył na terenie
przyległym do miasta Jordanowic nowoczesny
Zakład Hydropatyczny (wodolecznicy),
który zyskał renomę znanego ośrodka
uzdrowiskowego i rekreacyjnego.

Ożywiona działalność zakładu, walory
przyrodnicze oraz połączenie kolejowe
ze stolicą doprowadziły do rozwoju Grodziska
jako miejscowości letniskowej.

2

Jan Haerberle

(1848-1922)

przedsiębiorca, organizator lokalnego przemysłu. Jako właściciel młyna parowego, w roku 1896 otworzył fabrykę osełek i tarcz ściernych oraz wyrobów szmerglowych w Wólce Grodzkiej, przyczyniając się do stworzenia dzielnicy przemysłowej. Jego dokonania stały się impulsem do powstania kolejnych fabryk i zakładów, sytuując Grodzisk na mapie ważnych podwarszawskich ośrodków przemysłu.

3

Piotr Krupiński

(1867-1935)

pedagog, twórca grodzkiej oświaty, radny miejski. Początkowo kierował miejscową szkołą rosyjską, by w roku szkolnym 1904/1905 utworzyć własną szkołę prywatną dla dziewcząt i chłopców. W roku 1914 „szkoła Krupińskiego” zyskała miano powszechnej, a w trzy lata później została upaństwowiona i nadano jej charakter wielowyznaniowy. Po odzyskaniu niepodległości pierwsza szkoła powszechna w Grodzisku przyjęła imię H. Sienkiewicza.

4

Hipolit Szczerkowski

(1895-1960)

nauczyciel, wybitny animator życia kulturalnego i społecznik. Korzystając z bogatej tradycji działających w Grodzisku amatorskich zespołów teatralnych, w roku 1916 wraz z grupą pasjonatów powołał do istnienia stowarzyszenie sceniczne „Muza”, z którego w roku 1933 wyłonił się Zespół Artystyczny „Studio”. Poza popularyzowaniem sztuki scenicznej inicjował akcje społeczne, nie rezygnując przy tym z pracy pedagoga, działacza sportowego i harcerskiego, biorąc udział w życiu licznych organizacji, a także realizując pasje wynalazcy i konstruktora.

5

Mateusz Chelmoński

(1892-1981)

dr nauk medycznych, popularny lekarz i społecznik. Zanim rozpoczął praktykę w rodzinnym majątku w Starem i w Grodzisku, jego udziałem stał się burzliwy los żołnierza i lekarza frontowego. W okresie międzywojennym z oddaniem pełnił obowiązki lekarza gminnego na terenie powiatu i kierownika przychodni przeciwgruźliczej w Otwocku, inicjując równocześnie jako prezes gminnego dozoru szkolnego budowę wielu placówek oświatowych na wsi. Jego staraniem powstała szkoła w Starem, wybudowana na podarowanej w tym celu ziemi, nosząca obecnie imię doktora.

6

CMENTARZ GRODZISKI

Mur cmentarny budowany w latach 1924-1925, na segmentach pozostały ślady po tablicach pamiątkowych zawierających informacje o fundatorach.

Betonowe słupy ustawione przez żołnierzy niemieckich w roku 1915, wyznaczające teren cmentarza wojskowego.

Wyróżniają się fragment muru w kształcie zaślepionej bramy. Po przeciwnej stronie znajduje się miejsce poświęcone poległym za ojczyznę, ufundowane przez „Bezimiennych Ofiarodawców” w latach 1924-1925.

LEGENDA

- obszar cmentarza w roku 1819
- teren przyłączony w roku 1897
- obszar cmentarza po roku 1924
- 1 nagrobki znanych grodziszczan
- A charakterystyczne pomniki 1-XVIII sektory cmentarza

Postument oznaczający obszar wydzielony z cmentarza w roku 1927 na użytek wyznani „nierzynskokatolickich”.

Stefan Deptuszewski

(1912-1998)

fotografik, Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego. Pierwsze szlify w zawodzie zdobywał u lokalnych fotografów, by po wojnie, w której wziął udział jako żołnierz AK, rozpocząć długoletnią przygodę z fotografią. Związany z Instytutem Sztuki PAN wykonał tysiące zdjęć dokumentujących zabytki i polską sztukę ludową, nie stroniąc od fotografii pejzażowej i portretowej, której szczególny przykład stanowią relacje z konkursów chopinowskich. Kierował sekcją fotograficzną grodziskiego Stowarzyszenia Miłośników Sztuki.

7

Marek Cabanowski

(1935-2006)

dziennikarz, Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego. Od wczesnej młodości zainteresowany muzyką jazzową, zorganizował w mieście Jazz Club Studio. Praca w wydawnictwie „Poljazz”, którym kierował, uczyniła go znawcą i popularyzatorem jazzu. Po przemianach ustrojowych wszedł do Rady Miejskiej i przez dwie kadencje był jej Przewodniczącym. Zapal historyka pozwolił mu zostać autorem wielu publikacji poświęconych dziejom miasta, jego zabytków i słynnych mieszkańców.

8

Popularne w XIX wieku pomniki, nawiązujące do tradycji klasycyzmu, znajdują na grodziskim cmentarzu liczną reprezentację.

Oparte na rzymskich kanonach estetycznych, pozbawione nadmiernej ornamentyki, charakteryzujące się szlachetnym umiarem i prostotą formy przywołującą nastrój powagi na długo stały się wzorem sztuki nagrobkowej.

A

Do najpiękniejszych nagrobków należą pomniki odwołujące się poprzez bogactwo formy i motywy symboliczne do stylu romantycznego, odznaczające się wysokim poziomem ekspresji.

Służą temu spiętrzenia bloków skalnych, stylizowane krzyże i akcentowana mocno symbolika elementów dekoracyjnych, takich jak otwarta księga, ścięty pień drzewa czy kotwica.

Przykuwające uwagę artyzmem wykonania tchną niecodzienną aurą mistyki.

B

Wyjątkową grupę zabytkowych grobów stanowią pomniki z żeliwa i kute w żelazie, które na grodziskim cmentarzu zaczęły się pojawiać w połowie XIX wieku. Misterne ażurowe krzyże, nie mniej kunsztowne ogrodzenia mogił i żeliwne płyty nagrobkowe pozostają przykładem mistrzowskiego opanowania rzemiosła kowalskiego. Dzięki delikatnemu rysunkowi linii i harmonijnie stosowanym zdobieniom nie mają sobie równych pod względem subtelności i prostoty wyrazu.

C

Stosunkowo nieliczne są nagrobki reprezentujące nurt modernistyczny. Do najcenniejszych należy pomnik dłuta znanego na Powązkach rzeźbiarza Teodora Skoniecznego. Zaczerpnięty ze sztuki ludowej motyw przydrożnej kapliczki został przez niego artystycznie przetworzony i wystylizowany, głównie dzięki zastosowaniu secesyjnej ornamentyki. Konwencjonalna forma doczekała się tu, za sprawą wykorzystania łagodnych, falistych linii, niezwykle pięknego i ujmującego rozwinięcia, nabierając lekkości i wdzięku.

D

Pod koniec XIX wieku wkraczają na cmentarz niezwykle efektowne pomniki zawierające przedstawienia figuralne. Rzeźby ukazujące najczęściej postaci Jezusa i Marii oraz anioły oplakujące zmarłych lub stanowiące uosobienie utraconych dzieci, wkomponowane w postumenty z odłamów skalnych czy wyniesione na kolumnach i cokolach, opatrzone zostały pełną gamą uczuć. Wyposażone w atrybuty nawiązujące do męki Pańskiej, wyobrażeń na temat życia pozagrobowego lub cech osób zmarłych, artystycznie upozowane, wprowadzają atmosferę głębokiej zadumy i liryzmu.

E

F

G

H

Drodzy Mieszkańcy,

Zwracam się do Was o wspólne podjęcie trudu renowacji zabytków grodziskiego cmentarza parafialnego i jego ponad 80-letniego ogrodzenia. Mam nadzieję, że tak jak przed laty, dzięki ofiarności Grodziszczan udało się je wybudować, tak teraz dzięki naszej wspólnej akcji, powróci do dawnej świetności. Wszystkich zainteresowanych ufundowaniem remontu jednego z przęseł muru, prosimy o kontakt z Urzędem Miejskim w Grodzisku Maz. Każdy z fundatorów zostanie uhonorowany pamiątkową tabliczką na murze, która przez następne dziesięciolecia będzie świadczyć o ofiarności jego rodziny lub firmy. Jednocześnie informuję, że dochód uzyskany ze sprzedaży niniejszego wydawnictwa zostanie również przeznaczony na ten cel.

Z poważaniem

Grzegorz Benedyckiński
Burmistrz Grodziska Mazowieckiego

Wydawca:

Wydział Promocji Urzędu Miejskiego w Grodzisku Mazowieckim przy współpracy z Centrum Kultury

Tekst: Łukasz Nowacki

Zdjęcia: Andrzej Kucharski, Łukasz Nowacki

Opracowanie graficzne: Studio graficzne Ling Brett

Opracowanie mapki: Jacek Zegarski,

Reklamy MiW Wdowiak

Podziękowanie dla Andrzeja Kucharskiego i Łukasza Nowackiego za nieodpłatne przekazanie zdjęć

W przygotowaniu publikacji korzystano z broszury autorstwa Jerzego Kowalczyka

**Cegielka na renowację
cmentarza grodziskiego
Cena: 10 zł**